

NAČINI PRAKTIČNEGA VAROVANJA ARHEOLOŠKEGA SPOMENIKA

Metodologija konservacije in prezentacije

U V O D

Specifika
materije

Mednarodne norme, dosedanja spomeniška praksa pri nas in na tujem, dosedanja spomeniška zakonodaja in strokovne potrebe (ponovno prečiščene z vso našo strokovno javnostjo), vse to je privedlo do dejstva, da v Sloveniji opredeljujemo kot spomenik veliko število arheoloških kompleksov. Poleg tega se že po svoji naravi arheološki kompleks nekoliko razlikuje od ostalih spomenikov. Zato prihaja delno do izraza zanj tudi nekoliko drugačna metodologija varovanja, kot za nekatere druge vrste spomenikov.

Važna razlika je, da je že na prvi pogled spoznaven le del arheoloških spomenikov. Veliko je število nepremičnih arheoloških spomenikov, kjer stratigrafija in najdbe niso vidne na zemeljski površini in postanejo znane šele zaradi (predvsem) umetnih premikov te površine; prav tako pa iz istega vzroka mnogokrat niso znane prave dimenzije spomenika ne v formalnem ne v vsebinskem pogledu. Tako poznamo tudi po opravljeni terenski topografiji pribl. 80 - 90% dejanskega števila arheoloških spomenikov, v pravih dimenzijah pa seve nekako 50%. Druga specifična značilnost pa je, da vsak premik zemeljske površine, ki nas seznanja s spomenikom, že pomeni okrnjenje ali celo uničenje prvotnega stanja in s tem tudi spomeniškega svojstva. Posledice so lahko usodne, če premik ni bil narejen pod strokovnim vodstvom, če najdbe niso pravilno obravnavane in predvsem, če vsa zapažanja niso strokovno dokumentirana.

Iz teh osnovnih dejstev izhajajo vse smernice za metodologijo

praktičnega varstva spomenikov s področja arheologije.

Fenomen
"slučajna
najdba" in
ukrepanje
s tem v
zvezi

Ena od važnih zahtev praktičnega varstva je vsekakor zahteva, ki se odraža tudi skoro v vsej spomeniški zakonodaji po svetu, in sicer zahteva, da vsak najditelj javi najdbo predmeta ali najdišča, ki bi moglo biti arheološko. To določilo se odraža v praksi tako, da mora biti ob vsaki najdbi, o kateri je govora, čimprej strokovnjak, ki bo rešil arheološke najdbe in vrednotil ter dokumentiral celotno izpovedno vrednost arheološkega ambienta. Ta izpovedna vrednost je pomembnejša kot same (materialne) najdbe. Ker jo je pa možnost vrednotiti časovno omejena, je zatorej absolutno domena strokovnjaka, ki more, iz svoje izobrazbe in raziskovalne prakse izhajajoč, predvideti tudi kasnejše sklepe. Za te sklepe mora zbrati gradivo v trenutku najdbe, čeprav sam v tistem trenutku ne vidi niti možnosti za sklepe niti ne materialnih osnov v značaju najdbe. Praktičen primer: Z zemeljskim delom odkrijejo keramiko nenavadne podobe. Če najditelji ravnaajo pravilno (to pomeni da najdbo takoj javijo in strokovnjak pride na teren ter najde stanje čimbolj nespremenjeno t. j. kot je bilo od trenutka najdbe) lahko strokovnjak na prvi pogled, še bolj pa ob nadaljevanju zemeljskega dela, ki pa zdaj poteka čimbolj po principih arheološkega izkopavanja dokumentira najdiščne okoliščine. To pa pomeni, da s kontrolo zemeljske plasti, kjer je najdba ležala, event. s prenosom materiala, ki najdbo spremlja v podrobnejše geološke, kemične, biološke itd. analite ugotovi vse, kar je mogoče, npr. ali je keramika na najdenem mestu rezultat erozije z drugega mesta, ali pa je ostalina, ohranjena na prvotnem mestu iz neke arheološke dobe, ali je sled grobišča, naselbine itd., določi starost itd. Neke podrobnosti o npr. izdelovalnem centru, iz katerega je ta keramika uvožena, bodo pa jasne šele nekemu drugemu raziskovalcu, ki ga bodo pa tedaj zelo zanimali vsi podatki o stratigrafiji najdbe in ker jih je strokovnjak, poklican k najdbi dobro beležil in predvidel tudi tako razsežnost poznejšega raziskovanja, je pravilno ravnal.

Samo pravilna
dokumentacija
o vsakem

Samo vestno terensko preverjanje pedoloških prilik na podlagi tudi več let starih beležk vsakega detajla je omogočilo v zadnjih terenskih

zapažanju
zadosti
vsem
zahtevam
varovanja

proučevanjih rimske javne ceste med Celejo in Poetovijem oziroma Flavijo Solvo ugotoviti ne le potek te ceste ampak tudi njeno tehniko izgradnje, način trasiranja, starost in uporabnost, da navedemo nadaljnji praktični primer ob izvajanju iz raziskovalne akcije, ki jo je organizacijsko vodil ZSV SRS. (Ob enem naj dodamo, da je tudi to, navidez larpurlartistično proučevanje pomaga bazičnim raziskavam pri iskanju najboljših rešitev sodobne izgradnje cest!). To primerjanje podatkov je pa po več letih možno edino le (ali, ko je včasih potrebno celo po več generacijah), ker je narejena vsa grafična in besedna dokumentacija tako, da nam prikaže stanje na z namernim ali slučajnim izkopom odprtem delu nepremičnega arheološkega spomenika v treh dimenzijah in v celoti. Tako dokumentiranje stanja, ki ga je moč izvesti le v trenutku posega (ta pa vedno do neke mere spremeni ali uniči, kot smo ugotovili, stanje v spomeniku), je možno zato seveda le, če so najdbe pravočasno javljene in če je strokovna služba personalno in materialno dovolj močna, za take "gasilske" posege

potreba po
dobrem
omejevanju
arheoloških
zavarovanih
površin
velik
razpon
načinov
varovanja

Iz specifike arheološke materije izhajajoče dejstvo, da arheološki spomenik prav mnogokrat ni spoznaven na prvi pogled (glej zgoraj) pa zahteva od strokovne službe, da v interesu vseh, ki morejo kakorkoli priti v stik z zavarovanimi arheološkimi kompleksi, pripravlja in ažurira ter čimbolj precizno površinsko omejuje (to naredi lahko zanesljivo le arheolog) opise spomenikov v seznamih. V te sezname so seve vključena tudi vsa potencialna arheološka najdišča.

Seznami arheoloških spomenikov so pa, kot smo že omenili, zelo obsežni. V naši praksi smo že naleteli na strah, da bi to pomenilo preveliko breme za sodobno življenje in možnosti uporabe prostora.

A ta strah je povsem neutemeljen, če se zavedamo, da so med spomeniki zajeti vsi, zelo različne vrednosti, in da so tudi načini, kako varovati te spomenike zelo različni. Zakonodaja nekaterih dežel, npr. Bolgarije, celo predvideva posebno kategorijo vrednosti spomenikov, to je kategorijo tistih, ki so interesantni le za evidenco. Naša praksa je že uveljavila, (dobro pa bi bilo, če bi to storila tudi zakonodaja), da spomenike v skladu z njihovim pomenom zelo različno varuje. Zelo velik odstotek že znanih arheoloških spomeniških površin je strokovna služba uvrstila med tiste, ki jih varuje s 3. (najblažjim)

režimom. Nad dogajanjem na prostoru teh spomenikov hoče služba imeti le nadzor, izrabe površin itd. pa v ničemer ne omejuje. Za del zavarovanih površin zahteva služba pred uničenjem ali spremembo sistematična zaščitna izkopavanja (2. varovalni režim) in le za del najpomembnejših, najznačilnejših ali najbolj ohranjenih in vidnih varovanje v nespremenjenem ali pa prezentiranem stanju (1. varovalni režim).

osnovni
cilj
varstva -
varovanje
izpovedne
vrednosti

Iz vsega tega izhaja, da je eden osnovnih ciljev spomeniškega varstva pri varovanju arheoloških spomenikov varovanje izpovedne vrednosti spomenika. Samo na tak način je razumljiva postavka, da od velikega števila ugotovljenih, nepremičnih arheoloških spomenikov (posameznih okrog 8000 že evidentiranih) kar polovico varujemo zelo blago in dopuščamo celo njih uničenje, seveda pod pogojem, da pred tem dokumentiramo po vseh normah situacijo v spomeniku in rešimo premični inventar nepremičnega spomenika. Ta ugotovitev ne zmanjša poraznega učinka dejstva, da so tudi z drugim režimom zavarovani spomeniki do neke mere in v končni fazi prepuščeni uničenju saj je tudi "arheološko izkopavanje (bolj ali manj) uničenje spomenika", kot se glasi že stara definicija. Rešena je torej le dokumentacija, ki omogoča črpanje izpovedne vrednosti v toliko večjem obsegu, kolikor bolje je narejena, ter premični inventar, ki tudi vsebuje velik del izpovedne vrednosti spomenika.

pravilna
dokumenta-
cija

Zato seveda ne moremo nikoli dovolj poudariti pomena resnične strokovnosti vsakega arheološkega posega in pravilne in kompletne dokumentacije. Dokumentacija mora omogočati tridimenzionalno rekonstrukcijo stanja v spomeniku pred vsakim posegom in celotno rekonstrukcijo vseh zapažanj med posegom. Te zahteve so v mednarodnem svetu minuciozno upoštevane kar zahteva arheološko izkopavanje. Pomankljivo jim pa sledimo, tako kot pri nas kakor drugje, kar zadeva vse ostale posege. Pravila o sestavljanju dokumentacij (t. j. pisanje dnevnika dela in zapažanj, fotografiranje celote in detajlov, risanje narisov in prerezov) pa morajo biti tudi za vse druge posege v spomenik enaka onim, ki veljajo za izkopavanja. Restavriranje zidu, čiščenje razpadle malte, dopolnjevanje tlakov, urejanje okolice objekta ali

čiščenje drobnih predmetov, vse to lahko prinese toliko novih ugotovitev glede na izpovedno vrednost, da morajo biti tudi te ugotovitve fiksirane. Fiksirane morajo biti tudi zaradi tega, ker po določenem času sodobnih sprememb stanja ni več mogoče spoznati. Pomislimo samo na primer, ko je nek arheološki predmet konserviran s pomočjo nekega kemičnega procesa. Ta poseg npr. ni dokumentiran. Pri potrebni ponovni konservaciji čez desetletja se konservator odloči za nov poseg, ki pa v kombinaciji s staro konservacijo osnovni strukturi predmeta izrazito škodi. Če bi konservator vedel za stari način konservacije, bi pa mogel ubrati zanesljivo koristno pot, ne da bi ga morale na to opozoriti šele škode na predmetu. Naloga naše generacije spomeniške službe je torej fiksirati vsaj minimalni nujni obseg potrebne dokumentacije o vsakem posegu na spomenikih, ki jo moramo o posegih zapustiti zanamcem.

KONSERVACIJA IN PREZENTACIJA

metodologija
prezentacije
in konservacije
v okviru ce-
lotne metodo-
logije varstva
spomenikov

Če je pri arheoloških spomenikih morda še bolj, kot pri nekaterih drugih osnovna tendenca vsega varstva varovanje oziroma dokumentiranje izpovedne vrednosti spomenika, potem je pa osnovna tendenca konservacije in prezentacije ohranjanje te izpovedne vrednosti. Kot sta konservacija in prezentacija torej izsek iz celote varstva spomenikov, tako je tudi metodologija konservacije in prezentacije samo izsek iz celotne metodologije varstva. Ta izsek je sicer med najpomembnejšimi, a ravno na področju arheologije moramo ugotoviti, da je razmeroma ozek. Vseeno pa seveda drži, da to ne zmanjšuje pomena prezentacije in konservacije saj gre tu pravzaprav za konservatorstvo v ožjem pomenu besede. Pojm prezentacije in konservacije pa sta med seboj seveda tudi tesno povezana. Spomenik predstaviti, prezentirati in to tako, da je njegova izpovedna vrednost spoznavna v potrebnem obsegu, pomeni seveda tudi spomenik tako urediti, da ne bo propadel.

Svetovna spomeniško varstvena praksa je sprejela že nekatera načela. Ko pa proučujemo uporabo teh načel, vidimo, da receptov za ravnanje v neki preprosti obliki ni in ne more biti. Vsak spomenik je zapleten

skupek problemov v nekem merilu vedno enkrat. Za vsak spomenik je treba potemtakem najti svoj način obravnave, ki pa mora seveda biti v skladu z glavnimi konservatorskimi načeli.

Mednarodne
norme pri
prezentaciji
spomenika

Osnovna načela, ki veljajo za prezentacijo arheoloških spomenikov, so v svetu še vedno sledeča: Spomenik naj bo ohranjen bodočnosti čimbolj tak, kot smo ga od preteklosti prejeli, ker gre pri arheologiji praviloma za tvorbo, ki je po svoji vsebini ali formi današnjemu času že zelo odmaknjena. Dovoljene niso rekonstrukcije, marveč le anastilozе, t. j. nič novih dodatkov, le nameščanje ohranjenih sestavin na prvotno mesto. Vsaka anastilozа se mora nehati tam, kjer se nehajo znana dejstva o spomeniku in kjer se začne verjetno. Vsi za statiko, varnost, razumevanje itd. spomenika potrebni novi dodatki, morajo nositi pečat dobe, ko so nastali. Ureditev okolja je zelo pomembna, sprejemljiva pa je le taka funkcija celotnega prostora spomenika, ki olajšuje razumevanje spomenika in ki podčrtuje njegov pomen. Načel je torej dovolj, ravnanje je zdaj navidez zelo preprosto.

Zahteve
prakse

V praksi pa seve ni vedno tako. Skoro vsaka prezentacija, in to prezentacija strogo v skladu z načeli spomeniškega varstva, je kreativen poseg z vrsto omejitev. Zakaj tako? Nikakor nam reč ni mogoče samo končati arheološko izkopavanje in pustiti spomenik, opremljen morda samo z legendo, javnosti za ogled. Za tako prezentacijo bi se sicer mnogokdaj radi odločili, a v naših klimatskih pogojih nikakor ni vzdržna. Še tako obstojen material v idealnih pogojih (npr. situacija v naravnih jami) je bi ostal v stanju, v kakršnem smo ga izkopali, daljši čas. Arheološki spomenik je, kot smo rekli, praviloma iz odmaknjenga časa. S tem je otežkočeno tudi njegovo razumevanje. Sama konservacija stanja, v katerem smo spomenik našli, pa čeprav s še tako dobro besedno razlago, ne bi imela nobenega opravka s prezentacijo, spomenika gledalcu sploh ne bi približala, gledalec bi ga sploh ne razumel, in ker je v varstvu spomenikov gotovo do neke mere vedno prisoten tudi čustveni moment, gledalec do spomenika na tak način sploh ne bi čutil ničesar.

Potreba po
čimboljšem
proučevanju
spomenika
pred prezen-
tacijo

A če je prezentacija spomenika v nekem pomenu, kot smo to ugotovili, kreativen poseg, ki ga pa vodijo in usmerjajo sigurna dejstva, kolikor jih poznamo o spomeniku, potem vidimo, da je prva zahteva, preden začnemo spomenik prezentirati, čimboljše proučevanje spomenika.

Zakaj
prezentiramo

Tu si dovolimo kratek ekskurz. Ves čas govorimo v zvezi s prezentacijo o samih omejitvah. Zakaj se prezentacije potem sploh lotevamo? Kaj ni potem boljše spomenik proučevati, ga pa po končanem izkopavanju spet zasuti, kar je še vedno skoro najzanesljivejša in najvarnejša konservacija nepremičnega arheološkega spomenika in poskrbeti da je na površini kar moč malo viden, da bi ne spodbujal k divjemu kopanju. Takemu ravnanju bi mogli s stališča arheološke vede sicer bolj malo oporekati, gotovo pa je v nasprotju z osnovnimi tendencami varstva spomenikov. Varovanje spomenikov zahteva vselej tudi, da so spomeniki dostopni, da morejo vsaj do dela njihove izpovedne vrednosti čimširši krogi prebivalstva. Hkrati pa je prezentiran spomenik mnogo aktivnejši tudi za samo arheološko vedo, saj omogoča preverjanje vsaj nekaterih sklepov ali sestavin na licu mesta in to v originalni obliki.

Zatorej je dejstvo, mimo katerega ne moremo, da je del spomenikov, vsekakor treba prezentirati. Drugo dejstvo, mimo katerega ne moremo je to, da je pred prezentacijo, treba spomenik temeljito preučiti.

Katere
spomenike
prezentiramo

Strokovno, arheološko preučevanje spomenikov nas bo nagnilo k temu, da bomo določene spomenike bodisi že a priori ali pa med preučevanjem odbrali za prezentacijo. A priori bomo odbrali oziroma smo že, skupino spomenikov, ki je posebno dobro ohranjena, za določeno regijo ali pa za celoten slovenski prostor posebej značilna, ne naposled pa tudi posamezen spomenik, ki je posebna optična ali vsebinska poant kraja, kjer je. Odkritje neke posebne komponente med preučevanjem pa nas bo nagnilo, da med preučevanjem, tu mislimo po navadi na arheološko izkopavanje, tak spomenik določimo za prezentacijo. Absolutno vzeto sta sicer strokovna in spomeniška vrednost spomenika važen motiv za prezentacijo, nista pa edini. Včasih so drugi motivi močnejši. Ptujski drugi mitrej npr. je strokovno, za rimsko zgodovino

in tudi za zgodovino mitraizma v nekem oziru pomembnejši od prvega mitreja, pa je vendar na terenu prezentiran prvi, in to popolnoma pravilno, čeprav je od prezentacije že 80 let in čeprav so bile ob posegu možnosti Muzejskega društva v Ptuj, ki je delo vodil, omejene. Prezentacija je zato pravilna, ker je prvi mitrej najstarejši v srednji Evropi in ker je od drugega neprimerno bolje ohranjen. Drugi, spričo uničenega obodnega zidovja brez dodatkov ne bi mogel gledalcu pričarati vzdušja in vsebine prostora in okolja za posamezne premične epigrafske in plastične spomenike.

Še enkrat, spomenik je treba pred prezentacijo čimbolje poznati. Vsa svetovna javnost pri arheoloških raziskavah danes ne more več mimo teamskega dela. Tudi pri nas je pravilo. Arheologa, ki bi raziskoval sam, več ni. Vsak poseg, tudi če je majhen, si vsaj občasno, če že ni stalnih sodelavcev, ogleda drug strokovnjak, zaradi konsultacije in objektivnosti vrednotenj. To je svetovna norma, fiksirana v unescovem priporočilu o arheoloških izkopavanjih (New Delhi). Seveda pa nikakor ne moremo biti ob tem že povsem zadovoljni in trditi, da je s takim načinom dela vsak spomenik proučen v vse detajle in z vseh zornih kotov. Take samozavesti ne more imeti niti najsodobnejše opremljena ekipa v najugodnejšem strokovnem sestavu. Stopnja razvoja vede omogoča vrednotenje, seve samo do neke mere. Tudi naša doba je napram bodočnosti gotovo v podobnem položaju (pa kakor se absurdno sliši), kakor je bila doba Pečnika in vojvodinje Mecklenburške napram našemu času. Stanje ostalin, iz kakršnega je najsodobnejše opremljenemu laboratoriju po najvestnejšem izkopavanju uspelo rešiti situle iz gomil v Novem mestu v zadnjih letih, nam lepo kaže, zakaj so jih stara izkopavanja dala tako malo. Bron in celo keramika sta razpadla do take mere, da pri tedanjem načinu kopanja preprosto ni bilo moč slutiti predmetov. Rezultati orientacijskega sondiranja velike stiške gomile in vestnega stratigrafskega izkopavanja iste v primerjavi med sabo kažejo, koliko več podatkov o grobovih in tehniki gradnje gomile je bilo moč zbrati z novimi načini čiščenja.

Toda ali potemtakem sploh kakšen spomenik tako poznamo, da bi ga mogli prezentirati? Vsekakor. Slutimo namreč smeri, iz katerih bo

Strokovne osnove prezentacije mogla bodočnost črpati nove, nam danes nevidne podatke. Naša naloga je, da osnov za take podatke s prezentacijo ne uničimo. V tem je tudi ključ za razumevanje dejstva, da mora voditi prezentacijo vedno dober arheološki strokovnjak oziroma še bolje skupina dobrih strokovnjakov, ker edino ta strokovnost jamči za zanesljivost osnov prezentacije.

Vestno teamsko proučevanje nam je torej spomenik, ki ga želimo prezentirati, predstavilo v pravilni, čeprav seveda vedno delno zasenčeni luči. Pri spomeniku zdaj poznamo njegovo starost, razvoj v arheoloških dobah, njegov namen in pomen, njegovo vlogo v času iz katerega je, njegovo prvotno podobo, poznejše spremembe na njem in njegovo usodo v poznejših, nearheoloških dobah. Vemo v čem je njegova največja vrednost in vemo, katere sestavine so najbolj ohranjene. Na takih osnovah šele smemo zgraditi načrt prezentacije in prezentacijo samo.

Načini prezentacije

In načini prezentacije?

Na začetku omenimo prenos dela nepremičnega spomenika v muzej ali drug zaprt prostor. Ta način, dobrodošel pri zelo občutljivih spomenikih manjšega obsega, nima in ne more imeti večjega pomena v prezentaciji arheoloških spomenikov v celoti.

Naslednji, nekako najbolj neoporečni in najlažje izvedljivi so prezentacije, ki konservirajo in predstavljajo arheološki spomenik v stanju, kot smo ga našli in to le z neznatnimi posegi, ki podčrtujejo pomen spomenika. Taki posegi so npr. ureditev obhoda, delno prekritje ostalin, namestitev napisov, ozelenitev okolice, ureditev lokalne muzejske zbirke za premični inventar itd. Seveda je pa vsakomur, ki je kdaj videl arheološko izkopišče med deli, jasno, da moremo le redko gledalcu predstaviti spomenik tak, kot smo ga izkopali. Posebne poglobitve, neogibne za razumevanje objekta, ki so pomagale raziskovalcu, se kaj hitro spremenijo v zbiralnike meteorne vode. Novejši vkopi so često uničili in iztrgali cele dele spomenika. Nekateri elementi spomenika zahtevajo na mestu samem ponazoril, da bodo razumljivi gledalcu. Z razpadom strehe in sten so uničena pri stavbnih ostalinah

npr. prvotna prostorska razmera in tako je ohranjen tisk, pa naj bo še tako umetniško oblikovan, npr. rimski mozaik, iztrgan iz svojega naravnega konteksta. Drugič pa so pred nami spet sledovi arheološkega stavbnega spomenika, ki je v mnogih letih svojega življenja doživel vrsto prezidav in predelav. Ena gradbena faza je običajno najbolj ohranjena, od nje so še ostali podi, temelji, pragovi, nastavki sten, skratka toliko sledov, da bi mogel iz njih tudi laik razumeti logiko gradnje. Toda celoto razbijajo fragmentarni ostanki poznejših gradbenih faz, skozi uničene dele tlakov izkopane poglobitve do ostankov starejših gradbenih faz, iskanje kronološko važnih stikov zidovja itd. Ponavadi že zaradi tehničnih problemov ni mogoče enakomerno (npr. ^{del}ostalin ni obstojnega značaja) prezentirati vseh gradbenih faz. Zato se mora tu od prezentaciji konservator odločiti, da povdari v prezentaciji ostaline ene gradbene faze, vse druge pa prikaže le v obsegu, kolikor je treba zaradi načela, da je treba spoštovati sestavine vseh dob in da pride do izraza razgibana zgodovina spomenika. Ostale sledove bodo ob prezentaciji pokrili.

Včasih pa finančne, tehnične in druge možnosti ne omogočajo osnovanja in oskrbovanja arheološkega parka ali pa samo zemljišče s svojo lokacijo ne dopušča ureditve parka. Take okoliščine zahtevajo od konservatorja in načrtovalca še posebnega znanja in posluha. Kot pa nas uči vrsta uspešnih prezentacij, je tudi v takih razmerah moč zadočiti načelom ohranjanja spomenikov in načelom pravilne prezentacije. Tu mislimo predvsem na prezentacijo v okviru sodobne arhitekture. Del stavbe ali klet sodobne arhitekture načrtovalci največkrat izločijo iz prvotne namembnosti in ji dodelijo takorekoč muzejsko nalogo. Včasih pa je arheološka ostalina samo po sebi premalo pomembna, da bi v celoti izpolnila tako funkcijo, rekli bi muzejskega eksponata. Po drugi strani pa z estetskega vidika take arheološke kleti niso vedno najbolj zadovoljiva rešitev in to za daljše obdobje. Nekdaj živo zračno in svetlo, tridimenzionalno bivališče se spremeni v takem okolju že po naravi stvari in razmer v slabše prezračene in osvetljene z mahom pokrite podzemeljske votline ali brezbarvno in od strani slabo pregledno gmoto zidovja in kamenja. Zato je skoraj bolj dobrodošla rešitev, kjer je to možno in vsebinsko primerno, da prostor z ostalinami vendarle

dobi poleg muzejske še neko sodobno funkcijo (seveda cum grano salis) in sicer tako, da postane že na prvi pogled viden sestavni del dvorišča ali veže, takorekoč sestavni del njene likovne opreme ali likovni poudarek sodobnega trga.

Manjkajoči
vezni
členi

Pri arheoloških parkih in pri prezentaciji arheološkega spomenika v okviru sodobne arhitektonske in urbanistične enote se srečamo še z enim pojavom. Mednarodna načela prepovedujejo rekonstrukcije, dovoljujejo pa anastilozo. Da moremo tudi takrat, kadar izpričan a uničen člen stavbe nadomestimo z novim, še vedno govoriti o anastilozii, je dokazala svetovna (npr. Atalova stoa na atenski agori) in naša dosedanja spomeniška teorija in praksa (Petru, VS X). Ob tem pa še enkrat ugotavljamo, da je v okviru arheoloških ruševin zaradi ohranitve in razumevanja pač treba dodati zaradi celote manjkajoči tlak v recentni tehniki, prav tako linijo zidnega temelja, del stebra itd. Kje in kdaj je treba to storiti, ni pravil. Vsekakor pa je pogoj za tak poseg vedno teamska ekspertiza, ki omogoča pre- ceniti poseg s širšega aspekta. Jasno pa je, da je tudi za take posege obveza, da se vedno nehajo tam, kjer se začne domneva, za katero ni sigurnosti v materialu ali drugih rezultatih raziskovanja objekta.

Na območju domnevnega se namreč neha pojem anastiloze.

Material
veznih
členov

O materialih, ki naj bi se rabili za take vsebinsko ali tehnično nujne vezne člene, je bilo že dovolj govora in eksperimentiranja. Vsekakor je svetovna in naša spomeniškovarstvena praksa vedno spet na stališču, da naj bo material teh povezav sicer spoznaven, vendar pa naj bo po značaju blizu originalnemu (npr. nemogoča je vezava v originalno marmorni arhitekturi z betonom).

Konservacija
v okviru
prezentacije

Metodologija konservacije v okviru prezentacij v muzejske in študijske namene ali za prezentacijo in situ je enotna ne glede na namen, za katerega nastaja. Tehnologija te konservacije je znanost za sebe, ki izpolnjuje delo specialnih institutov po svetu. Načelo pa je, osnovno in splošno sprejeto, da moramo s konservacijo 1. odstraniti iz snovi sestavino, ki pospešuje razpad, 2. čimbolj adekvatno nadomestiti manjkajoče elemente v snovi in 3., da moramo tudi tu z vsakim morebitnim dopolnjevanjem, tudi če je potrebno za obstojnost

predmeta ali objekta, prenehati na meji, kjer se začenja domneva. Nadaljnja naloga konservacije je, da predmet ali večji spomenik čimbolj zaščiti pred nadaljnjimi kvarnimi vplivi oz. da se vplive izloči. Konservacija je torej sklop posegov, ki spomenik obvarujejo pred razpadom in torej s prezentacijo vsebinsko tako povezana, da jo pri obdelavi posameznega spomenika ne moremo ločevati.

P o v z e t e k

Gesla - delovni procesi iz praktičnega varstva arheološki spomenik

Ugotovitev, rekognosciranje spomenika, lociranje, opis, valorizacija, evidentiranje, registracija spomenika, topografija regionalne enote, izdaja zavarovalne odločbe.

Dokumentacija najdbe, posega in druge spremembe na spomeniku izkopavanje, zavarovalno izkopavanje, dokumentacija izkopavanja, pojem stratigrafije, profila, tlorisa, planumov in stratumov, kontrolni blok.

Površina izločena iz sodobne eksploatacije (spomeniška namembnost), izbira primerne namembnosti, spremljanje sprememb, preprečevanje uničenja arheološkega vira in najdb.

Injektiranje, konsolidiranje, ureditev statike, drenaža, sanacija, izločitev vlage in meteornih vod, pokrivanje, zavarovanje površine, dodajanje manjkajočega veziva, dodajanje veznega člena, ureditev za ogled in razumevanje - prezentacija.

Arheološki spomeniki v Sloveniji so v materialu sestavljeni predvsem iz raznih spletov zemeljskih plasti, odražajo se v obliki sledov umetnih posegov v konfiguracijo terena, nadalje so to predmeti iz obstojnih ali boljše pogojno obstojnih materialov (npr. včasih je ohranjen les, drugič razpada keramika in kost - odnos do pedoloških pogojev). Rutinski konservatorski posegi so torej po eni strani vzdrževanje kar najbolj idealnih pogojev za površinsko konfiguracijo - sestavni del arheološkega spomenika primerne namembnosti površine, dobra vključitev v prostorske načrte, (pravilna ozelenitev, spoštovanje vizualnega prostora itd.) Po drugi strani pa vsi delovni procesi, ki preprečujejo razpad kamna, raznih anorganskih zidnih veziv, tlakov in ometov, žgane gline v vseh predelavah, delovni procesi, ki zavirajo razpad materialov, iz katerih so drobni arheološki predmeti (žgana glina, kamen, baker, bron, železo, steklo, kost, včasih les, usnje itd.). Slede delovne metode ali boljše eksperimenti, ki preprečujejo razpad ozir. ki fiksirajo sledove kratke obstojnosti v spremenjenih prilikah v spomeniku (ko se zaradi izkopa v arheološki plasti spremeni za predmet ali odtis pritiska, vlaga, kislost ali bazičnost okolja, pride pod vpliv svetlobe itd.) Pri tem mislimo na odtise kolov in druge organske snovi v ilovnatih plasteh, različno obarvano stratigrafijo v arheološkem zemeljskem profilu itd.

Naposled moramo sem šteti še kreativne prostorsko programerske delovne procese, ki dokončno uredijo konserviran arheološki spomenik v okolju, ki mu zaključijo ambient, uredijo dostope, poskrbe za vsebinske vezne člene (zelo pomemben poseg!), poskrbe za razumevanje celote, namesto ponazorila itd.

Vsi popularizacijski delovni procesi.

Na naših tleh naštevamo skoro vsem praktičnim delovnim procesom že vzorce, na katerih moremo preverjati nasledke posameznega praktičnega posega v materialni sestav spomenika:

rimski zid v Ljubljani (dozidave s cementno malto, umetni kamen za klesane člene, poskus zakrivanja kupole z rušo - zdaj odstranjen), oba mitreja v Ptuju (drenaža, zaščitna stavba) Bled otok (ureditev ostalin pod podom stoječega objekta (Kranj - muzej, Ljubljana - Jakopičev vrt) zelo obsežna drenažna dela, betonske plošče za nivelacija in podlago!), Ljubljana - šola Majde Vrhovnik, Šempeter v Savinjski dolini (anastiloza, silikon-ski premazi, park) Celje - Zadnikov vrt, Drnovo (nedokončano), Kalce - Na Lanišču, Ajdovščina, Ptuj - turnirski prostor (tloris), Pivka - Naklo (prezentacija pozneje poškodovana) Bela cerkev, Ptuj - lapidarij mestni stolp, Rifnik, Sv. Pavel nad Vrtovinom, Dolinska pot itd.

Sestavek je skica, ki naj jo praksa obrusi, zato ga objavljamo. Zlasti sklepni del, povzetek gesel zahteva še in še dodelav.

24.9.1975.